
EGYETEM

Gyekiczky Tamás:

EGYETEMI KOLLÉGIUM ÉS TÁRSADALOM

/Az értelmiséggé válás esélyeiről/

Egyre többször hallhatjuk, publicisztikában egyre gyakrabban olvashatjuk: hátrányos helyzet. A szó, a fogalom sokszínű, értelmezése a mindennapi nyelvhasználatban és a tudományos írásokban felettébb különböző.

Az egyetemi kollégiumok lakóit hátrányos helyzetűeknek jellemezni első pillantásra merészségnek tűnik. A következő oldalakon megpróbáljuk a merész gondolatot elemzési hipotézisként valóra váltani. Igyekszünk bebizonyítani, a hátrányos helyzet nem materiális - anyagi javakban jelentkező - hiány, hanem a társadalmi pozíciók rendszeréből fakadó adottság.

A kollégistákról az egyetemi - vagy egyetemen kívüli - közvélemény nagyon egyszerű és nagyon sematikus kép alapján ítélkezik. Ők a KOLLÉGISTÁK, akiket vagy a hajdani dagparasztok gyermekeit megidézõ klissék, vagy egy szegény-, de anyagi értelemben szegény - réteg vonásai jellemeznek.

E szélsőséges véleményeket figyelmen kívül hagyva megpróbáljuk a helyzetet valamelyest feltárni. Először a hátrányos helyzet elemzésével foglalkozunk, annak a szituációnak leírásával, amelybe a kollégisták - pusztán azzal, hogy ők kollégisták lesznek - belekerülnek.

Budapest határán

Amit a következőkben megpróbálunk vázolni, nem szabad értékitéletként olvasni. Megállapításunk nem azt jelenti, hogy

pl. a budapesti hallgatók helyzete jobb vagy rosszabb, hogy a nem kollégista vidékiek helyzete kitűnő, hanem csupán annyit jelent; a kollégista hallgatók esetében objektívan adottak azok a társadalmi feltételek, amelyek - a statmán belüli fluktuációt tekintve - az esélyegyenlőségek rendszerét számukra hátrányosan formálják meg.

A vidéki értelmiség helyzetzavarai nem akkor kezdődnek, amikor a friss diplomás diplomával a zsebében megérkezik az ország valamelyik városába, községébe. Az egyetemen töltött évek - minden szándékos pedagógiai törekvés ellenére - már megalapozták helyzetének elfogadását, jövőndő szerepének betöltését.

Vidékről egyetemre kerülni önmagában is nagy dolog. A magyar társadalom területi egyenlőségei mentén bontódik az értelmiség térfoglalása. Minél inkább a társadalmi struktúra hierarchiának alsó pozíciója felé fordítjuk a tekintetünket, - ezek lakóhelyre lefordítva a 2,5 millió lakost adó aprófalvas községek - annál kisebb számú és annál specializáltabb képzett értelmiséget találunk.

az utóbbi 12 év szakszerűen szervezett területi /vissza/teljesítési politikája ezáltal a községekben megrontta a minimális értelmiségi létszámot és... továbbá követte a tanácsalkalmazottat, néhány községben a falusi társadalom tradicionális értelmisége maradt - a pap. Innen, ebből a községből egyetemre kerülni felemelkedést jelent, egyértelmű karriert, előrelépést az áhitott társadalmi ranglétrán. Nagy erőfeszítésekre, többszörös társadalmi erőpróbák teljesítésére volt szüksége - pl. a környezet elsősorban munkatőket kívánó befektetési törekvésének legyőzésére - annak, aki innen jött egyetemre. Sikereit, felemelkedését az oktatási rendszernek "köszönheti", érthető, hogy annak elvárásait, normáit minél magasabb fokon, minél nagyobb teljesítménykényszertől hajtva akarja megvalósítani. Nincs könnyű dolga. Az oktatási rendszer nyelvezete, értékei, tananyaga az értelmiség - főként nagyvárosi - szubkulturáját közvetíti felé. Tanácsstalanságában elbizonytalanodik, bevallani tehetetlenségét nincs ereje,

segíteni magán pedig bátorsága nincsen. Az egyetem aztán egy lapáttal "bítesz" milderre szakmai mítoszba burkolt normáival. elidegenedett, elvont tehetségfetisizmuson alapuló számonkérési rendszerével. Mit tegyen? Figyelme a többiek felé fordul.

Eddig - hogy gondolatmenetünket pontosan jelezhessük - nagyon jól kiszabható térhez - aprófalú - kötöttük mondanivalónkat. Most azonban - sajnos - egy olyan ponthoz érkezünk, amely többé már nem köthető egyetlen településkategóriához sem, hanem átfogó neve van: vidékiség.

A századelő magyar élcirodalmának "kedvenc" témája volt a falusi /vidéki/ ember Pesten. Magányos, lakóhelyének ünnepelő öltözete elszigeteltté teszi a fel-alá hullámzó bohó, társas életet élő tömegben. A kép nagyon egyszerű és semmitmondó, de a helyzetet valahogy jellemzi. Ma már tudjuk, a fővárosba kerülés nem ruha, öltözet, akcentus kérdése. Ismerjük, semmivel sem tudnak kevesebbet a vidékről jött egyetemi hallgatók. De pusztán az a tény, hogy egyetemi éveiket nem lakóhelyükön; vagy eddigi társas csoportjuk körében töltik el, azt jelenti, társas érintkezésük hálózatát újból ki kell építeni. Újra kell kezdeni - előlről mindent. Így, amikor a figyelem a társak felé fordul, többről van szó, mint ismerkedésről, többről, mint barátkozásról, az egyetemen töltendő idő stratégiai tervei öltenek alakot.

Sikerül-e vajon?

Kollégisták között élve, a tapasztalatok alapján a válasz korántsem egyértelmű. Nincsenek megbízható felmérések, adatok, interjúk, így feltételezésekre vagyunk utalva. Elmondhatjuk; egymástól elszigetelt emberek laknak a kollégiumban. Egy-két év után kiderül, az azonos évfolyam, az azonos követelményrendszer, az azonos lakhely nem tudja megalapozni a közös élmények gazdagságát. A reakció ma már egyértelmű. Pénteken délután kiürül a kollégium, pánikszerű menekülési ösztön tör elő. Elmenni, hazautazni, felkeresni azokat a közösségeket, amelyek kiutat mutathatnak a közösségek nélküli lét perspektívatlanságából. A hétvégi utazgatások megaka-

dályozzák, hogy a főváros igazi birtokbavétele megtörténjék. A hétközi perc-órák töredékei nem adnak lehetőséget a művelődésre, a szellemi információszerzésre, így jól jönne a hétvégi szabadidő.

A kollégium lakója a hallgatói szereptanulás nehézségeit kétszeresen éli meg. Egyrészt a csoport - évfolyam - soha közösséggé össze nem álló alakzatában kell egyéniségét kialakítania, információs és társas rendszerét megtalálnia, másrészt a kollégiumi együttlakás számos konfliktusát kellene megfelelő eszközökkel kezelhetővé tennie. Erre azonban nincs felkészülve és felkészítve, mint ahogy az iparszerű lakáselrendeződés hatását sem tudja semlegesíteni.

Amíg az egyetemi polgár élete csak az egyetemen belüli szerv és szervezet hálójában szövődik, addig a kollégistát még külön sujtja a kollégiumi hierarchia többszörös döntési kényszerpályája. Önigazgatásról, a diákotthon sajátos - diákszemponthu - használatáról nem lehet szó, az anyagi gazdálkodás gondjai mindig elsőbbséget élveznek a kollégisták elképzelései előtt. Megélhetik az adottságokat - jól, vagy rosszul - de változtatni alig változtathatnak rajta.

Ebben a csapdákkal telített feltételrendszerben formálódik értelmiségi emberre a vidékről Pestre küldött fiatal. Alig egy évvel az egyetemi élet kezdete után a kollégista csodálkozik legjobban azon, hogy mi történt vele? Miért nem olvas - szakmai irodalmat sem - miért nem tudja, milyen a világ; miért nem ... sorolhatja a kérdéseket. Morfondírozásaiban, duzzogásaiban magára marad az a hallgató, aki egyáltalán el mer jutni a miért Arisztotelesz által is oly nagyra becsült kérdésének a feltételéhez. Választ senki nem ad, így a kérdésmegfogalmazás képessége ég ki legelőbb belőle. A kérdezni nem tudás magával hozza a válaszok leegyszerűsödését. Zárt rendszerré válik a világ, egyszerű képletté az élet, problémamentessé a diáklét. Az egyetemi kulturipar felismer-te ezt a helyzetet, programjaival, kínálatával nyakonöntötte a kollégium lakóit. Az a látszat keletkezett, hogy a nagyváros minden értéke, kulturája helyben birtokba vehető. Válasz-

tani sem lehet az előadóestek és táncos események között, oly nagy a számuk. Megjelent a kommersz műfaj, örömteli Unneppé varázsolja az öt /négy és fél/ évet. Mára már a kollégisták a gazdag kínálatot sem élik át, elmenekülnek előle. Saját értelmiségi létük megteremtésére pedig tapasztalataik nincsenek. Lehetőség még akad, de hiányzik a teremtő erő, a kezdeményező akarat. Több mint tiz év az oktatási szervezetekben elfojtotta mindazt, amiből megteremthető lenne az új - szocialista alapon szerveződő - értelmiségi normarendszer, magatartás és kultúra.

Nehezen ismeri fel az ember saját tapasztalataiból azt, ami tulnyulik személyisége határain. Ilyen tanulság az is, amely az élet és életmód megszervezésére vonatkozik. Élet és életmód. Tul szép a megfogalmazás. Egyszerűen arról van szó, mekkora energiát, mekkora erőfeszítést igényel a kollégista puszta fizikai létfenntartása. A hivatalos menza, stb. ellátás nem elég, néha minősége is nagyon rossz. Az ala charte jegy pedig drága, nem jön ki belőle a mindennapi ebéd. Tehát ételmisszer tartalékról kell gondoskodni. Az önfenntartás magányos tevékenység - ameddig nincs barát vagy barátnő. A magányos tevékenység ott kezdődik, hogy vásárolni kell, hazavinni, tárolni - ez sem könnyű - felhasználni, mindezt egyedül. A kollektív tevékenység a felhasználásra vonatkozik, akkor pillanatokon belül üres lesz a kajáspolc, előlről lehet kezdeni az egészszet, vagy szobáról-szobára járni, a ma én éhezek, holnap te, segítsük egymást - elve szerint.

Az önfenntartás kényszerpályái megszámlálhatatlanok. Nem szólva a mosás - melyik fiu tud mosni 19 évesen? - gondjairól, a varrás, ruházatfenntartás szükségleteiről. Azt hisszük, megállapítható, mindez egy nem kollégista számára egyszerűen nem jelent problémát. /Az otthonlakókra, rokonoknál élőkre gondolk elsősorban, nem az albérleti uzsora fogságában tengődők-re./ Energia vész el, megerősödik az az érzés, hogy az ember magára van utalva, a kollektív cselekvések pusztán kiegészítői életünknek, nem pedig szerves elemei. Ez az a tapasztalat, ami - szerintünk - maradandó, ez az a tanulság, ami élő hagyománya a kollégiumi létformának. Erre a bürokratikus karrier

normája - az ember egyedül érvényesülhet a hivatali verseny-szituációban - konfliktus nélkül ráülhet, vele egybeeszen.

A kollégiumi rendszert multjában másképpen kezelte az oktatás. A kollégium még 1949-ben is oktatási forma, önművelődési hely, értelmiségképző erő volt. Hosszu idő után alakult ki a jelenlegi helyzet; az, amikor elválnak, elszigetelődik egymástól az oktatási és nevelési intézmény.

Az irányítás és igazgatás számára a helyzet előnyös. Nem szól bele a "tudatlan" hallgató azokba a dolgokba, amelyekhez amúgy sem ért, és mindent meg is tesznek - látható és láthatatlan kezek -, hogy az önmagát felerősítő jóslás igazsága mielőbb bebizonyosodjon. Csak közben olyasmi történik, ami társadalmunk jövőjét, népünk - és merjük leírni - politikánk sikerét kockáztatja. A szervezeti feltételek együttese futószalagon állítja elő a népet, a társadalomért felelősséget nem vállaló értelmiségi funkcióját fel sem mérő diplomás tömeget. Nem tudatos felelőtlenségről van szó, nem tudatos megfutamodásról, nem az eredendő rossz szándék és tehetetlenség kisszerűségéről, pusztán a saját helyzet, saját pozíció zavara, bizonytalansága, hátránya működik társadalmi funkció és tudatzavarként.

Azt irtuk, a vidéki értelmiség lépéshátránya nem a munkahelyén, hanem jóval előtte alakul ki. Valóban, ha mindazt végiggondoljuk, amit az előbb életmód, oktatás, lakóhely hátrányaként vázoltunk, véleményünket csak megerősíthetjük. Milyen kreativitást, képviselői normát, szervezeti tartást várhatunk el ezek alapján? Valamire az oktatás képtelen megtanítani egy adott csoportot, és azt, amit nem tud közvetíteni, számonkérjük ugyanettől a csoporttól - mind ez, csak nem fair play.

Mielőtt a kemény adatok, tények világába merülnénk, feltétlenül le kell szögeznünk, leírásunk nem helyzetkép, nem helyzetelemzés, nem teljeskörű ábrázolás - ezekre még igényt sem tart. Meditáció, vélemény, amellyel feltétlenül szükséges vitatkozni.

Honnan jöttek?

Nehéz helyzetben van az a kutató, aki a kollégisták társadalmi helyzetét jellemző kemény adatokat próbálja elemezni.

Nem pusztán abból származik a nehézség, hogy alig talál adatokat - vannak ilyenek -, hanem főként az okozgondot, alig van összehasonlításra érdemes adatbázis. Így aztán magánban lehetetlen a jellemzett csoportot elhelyezni a társadalmi viszonyok rendszerében. Ez a probléma beárnyékolja a következő leírásunkat is. Képtelenek vagyunk az összehasonlítások - akár évfolyamszintű - elősegítésére. Munkánk eredménye így a helyzet bemutatása, minden értékelés nélkül. Következtetni természetesen ezek alapján is lehet - érdemes is -, de azzal a kitételrel, hogy a tudományos szakság alapfeltételei hiányoznak.

Két évfolyam - lényegtelen melyik évben indultak - adatait összehasonlítva egyeztetett tényismerettség szerint elrendezni. Tudományok szabványosságát kifejezve nominális és ordinális státu mellett van szó, ezért ezen adatok még rendezettségük szerint sem lehetnek kiindulópontjai semmilyen összehasonlításnak.

Legutóbb a társadalmi rétegződésben előrelépés gondolót egyeztetünk megfogalmazni. Kezdetben átalakítottuk a jól ismert és bevett társadalmi kategóriarendszert. Anélkül, hogy részleteznénk az átalakítás tudományos indokait, a kategóriarendszerek közötti nehézségeit, megjegyezzük, a leírást családmódelllek alapján végeztük pl. a magyar társadalom asztaliasszonyai - az apa és az anya elrendeződésénél közölt elemzés szerint mondó - megfigyelése, hogy a társadalom szerkezetét megpróbáljuk családdal szembe állítani alapjának felismerésére. Ebből a megfigyelésből a kollégisták családjának is.

Az első asztaliasszony tartalmazza a kereseteket. Felméri, az is családi jövedelmet jelenti. Nem tartalmazza a táblázat az egyes rétegek finomabb sorozatát. Később bemutatjuk pl. az inaktív, illetve a csonka családok - akik ebben a rendszerben státusz szerint sorolódtak be - összetételét. Leggyorsabb szerelnénk aláírni, a minta kis száma inkább csak felvillant valami társadalmi összefüggést, mintsem törvényszerűségeket bizonyítana.

A kollégisták családjának társadalmi elhelyezkedése:

Felső szintű vezető -
Középszintű vezető 3
Alsószintű vezető 1

Tradicionalis értelmiség	14
Infrastrukturában - szolgáltatásban dolgozó	10
Irodai - szellemi dolgozó	15
Műszaki - szellemi dolgozó	6
Nem mezőgazdasági fizikai munkás	38
Mezőgazdasági fizikai	8
Inaktív	9

Összesen 104 család.

A leírás keretét jelentő kategóriarendszer sajátossága miatt elengedhetetlen néhány magyarázó szót ejteni arról, mit takarnak az egyes nomenklaturák.

A három vezető típus megkülönböztetése szervezeti és területi hierarchiát jelent. Középszintű vezetőként értékeltük pl. a városi tűzoltóparancsnokot, felsőszintű vezetőnek értékeltük volna a minisztériumi főosztályvezetőt. A vezetőknél ugyanakkor eltekintettünk az állami vagy társadalmi szerv közötti különbségtől, a hatalmi dimenzió volt számunkra a lényeges.

Tradicionalis értelmiség a tanító, tanár, ügyvéd, orvos, viszont a mérnök, technikus mint műszaki-szellemi dolgozó került felmérésre. Ennek oka a szakmai normák vélt vagy valós kötőerejének erősségi foka. Jogi egyetemről lévén szó, az értelmiség belső tagozódásának kollégiumi megjelenésére is kíváncsiak voltunk.

Az infrastrukturában-szolgáltatásban dolgozók rétege a kereskedők, eladók, ápolók csoportja, tehát az iparág nem fizikai foglalkozású dolgozói. Őket - a munka jellegét erősebbnek véve - mint nem mezőgazdasági fizikai réteget vettük számításba. Az inaktív családok csoportja jelenleg azokból áll, ahol mindkét szülő inaktív, vagy a gyereket egyedül nevelő szülő inaktív /nyugdíjas, rokkantsági nyugdíjas/. Kimutatásunkból jól látszik a magyar társadalom melyik rétege, csoportja, milyen sullyal szerepel a kollégium lakói között. A táblázat csak két évfolyam hallgatóinak adataiból készült, de a reprezentált tendencia meglétét hosszabb távon is ki lehet mutatni. Arra a kérdésre, hogy ez milyen arányt jelent az egyetemen, illetve a vidéki hallgatók összességén belül, nem tudunk felelni, ehhez összehasonlítási alapul szolgáló adat-

sorok szükségesek. Mindenesetre a kollégiumi hallgatók között ez van, míg az évfolyamon valószínűleg más a helyzet. Annak, hogy bizonyos rétegek jelen vannak a kollégisták között, bizonyos rétegek pedig ne, számos oka lehet. Valószínűleg az egy főre jutó jövedelem is meghuzza felfelé a határt, de lehetséges a vidéki értelmiségi csoportok továbbtanulási stratégiája más-más felsőoktatási intézménybe vezeti el gyermekeiket. Végigpörgetve a foglalkozásokat, meglepő a vidéki jogászság alacsony száma. Olyan család, ahol jogi munkakörben dolgozik mindkét szülő, nincsen. Ahol az apa jogász, összesen 3 család. A tradicionális értelmiség körében - pontatlan-ságot is vállalva kell kimondanunk - tulreprezentált a vidéki tanár és tanító értelmiség. Ennek okát nem tudjuk, sőt a pedagógus gyerekek pályaaorientációjáról készült vizsgálatokról sem tudunk.